

Опорний конспект лекції

з дисципліни:

«Основи галузевої економіка та підприємництво»

Асистента каф. АТМ

Романюк Світлани Олександрівни

Тема № 1: Економіка

План

1. Визначення терміну "економіка".
2. Предмет економічної науки.
3. Основні поняття та визначення.

1. Визначення терміну "економіка".

Життя людей протягом віків нерозривно пов'язане з трудовою діяльністю, а отже, і з виробництвом. Щоб задовольнити свої потреби їв їжі, одязі, житлі, вони повинні постійно виробляти різноманітні матеріальні блага. При цьому люди завжди розв'язують **три головні завдання: що виробляти** (які продукти і яку кількість), **як виробляти** (з допомогою яких засобів праці й матеріальних ресурсів), **для чого виробляти** (для власного споживання, чи на продаж)?

Поняття економіка (від гр. *oikonomia*, буквально — мистецтво ведення домашнього господарства) нині застосовують у чотирьох значеннях:

- 1) народне господарство певної країни, групи країн або всього світу;
- 2) сфера господарської діяльності людини, у якій створюються, розподіляються і споживаються життєві блага;
- 3) економічна наука, що вивчає різноманітні економічні явища і процеси, які відбуваються в суспільстві;
- 4) сукупність економічних відносин між людьми у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання продукції, що утворюють певну економічну систему.

Економіка як складна різноманітно структурована система є об'єктом вивчення спеціальної науки — економічної науки.

Економічна наука — це сфера розумової діяльності людини, функцією якої є пізнання та систематизація об'єктивних знань про закони і принципи розвитку реальної економічної дійсності.

Перші спроби вивчення окремих сторін економічних процесів відомі ще з праць стародавніх грецьких і римських мислителів (Ксенофонта, Арістотеля, Платона, Катона, Варрона, Сенеки), а також мислителів Стародавнього Єгипту, Китаю та Індії. Вони досліджували проблеми ведення домашнього господарства, землеробства, торгівлі, багатства, податків, грошей тощо.

Економічна наука як система знань про сутність економічних процесів і явищ почала складатися лише в XVI—XVII ст., коли ринкове господарство почало набувати загального характеру.

Економіка - це наука про те, як суспільство використовує визначені, обмежені ресурси для виробництва корисних продуктів (послуг) і розподіляє їх серед різних груп людей. Тому ринкова економіка - наука про те, як це явище здійснюється в рамках кожного, окремо взятого, підприємства.

2. Предмет економічної науки.

Розрізняють об'єкт і предмет наукових досліджень.

Об'єктом досліджень у найзагальнішому вигляді є сукупність явищ, які вивчаються. Для економічних досліджень — це економіка, господарське життя.

Предмет дослідження — це мета вивчення, тобто те, що наука ставить у

центр свої системи.

Наприклад, людину як об'єкт досліджень вивчають різні науки — медицина, психологія, етнографія, демографія, історія тощо, кожна з яких має свій предмет.

Предметом економічної науки є дослідження економічного життя суспільства, виробництво, обмін, розподіл і споживання товарів та послуг в умовах обмежених ресурсів; економічне зростання, його закономірності та чинники; шляхи збагачення суспільства і людини та їх поведінку.

3. Основні поняття та визначення.

Економічна теорія, пізнаючи об'єктивну економічну реальність, відкриває і формулює економічні категорії, закони і принципи.

Економічні категорії — абстрактні, логічні, теоретичні поняття, які в узагальненому вигляді виражають родові ознаки певних економічних явищ і процесів. Наприклад: товар, власність, капітал, прибуток, ринок, попит, заробітна плата, робоча сила та ін.

Економічні закони відображають найсуттєвіші, стійкі, такі, що постійно повторюються, причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності економічних процесів і явищ. Закони виражають сутність економічних відносин.

Економічні принципи — теоретичні узагальнення, що містять допущення, усереднення, які відображають певні тенденції розвитку економічної системи.

Відтворення економічного життя відбувається на суспільному та індивідуальному рівні (підприємство, фірма, домашнє господарство), відповідно виокремлюють макро- і мікроекономіку.

Макроекономіка вивчає функціонування економіки в цілому. Об'єктами її аналізу є національний продукт, загальний рівень цін, інфляція, безробіття. Вона з'ясовує, скільки має бути грошей у каналах обігу країни, чому окремі країни перебувають у кризовому стані, а інші — динамічно розвиваються.

Мікроекономіка досліджує поведінку окремих суб'єктів економіки, діяльність фірм та механізм мотивації праці, аналізує ціни на окремі товари, витрати на виготовлення певного товару.

Тема № 2. Сучасні моделі економіки

План

1. Сучасні моделі економіки, їх види.
2. Командно-адміністративна
3. Ринкова економіка
4. Економіка узгоджень.

1. Сучасні моделі економіки, їх види.

Сучасні моделі економіки:

- традиційна (моноекономіка);
- командно-адміністративна (планово-директивна, централізована, державна);
- ринкова;
- змішана (соціально-ринкова).

Традиційна економічна модель панувала в минулому, і зараз деякі її риси властиві слаборозвинутим країнам. Вона характеризується багатоукладністю економіки, збереженням натурально-общинних форм господарювання, відсталою технікою, широким застосуванням ручної праці, нерозвиненою інфраструктурою, найпростішими формами організації праці і виробництва, бідністю населення. На соціально-економічні процеси значний вплив справляють освячені століттями традиції та звичаї, релігійні та культові цінності, кастовий і соціальний поділ населення. У сучасних умовах країни з традиційною економікою потерпають від засилля іноземного капіталу і надмірно активного перерозподілу національного доходу державою.

Командно-адміністративна модель економіки утвердилася в нашій країні наприкінці 20-х років ХХ ст. і проіснувала до кінця 80-х років.

Ця модель ігнорувала об'єктивні закони розвитку, загальнолюдські цінності, існування спільного в різних системах, а спиралася виключно на особливе, специфічне, передусім на класовий підхід.

Командно-адміністративна модель економіки ґрунтувалася на державній власності, яка вважалася загальнонародною, що призводило до гіпертрофованого централізму в управлінні економікою з боку держави. Це зумовлювало розмежування інтересів у суспільстві, підлив матеріальної зацікавленості, утворення адекватного апарату управління, його всевладдя і відсутність демократії.

Командно-адміністративна модель управління економікою привела до скорочення національного доходу, золотого запасу і природних ресурсів, зокрема мінеральної сировини, оскільки скорочувалися інвестиції в процес розробки і впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Характерні риси командно-адміністративна модель економіки:

1. Панування державної власності на засоби виробництва.
2. Приватна власність практично заборонена, а колективна існує

формально.

3. Низька ефективність виробництва.
4. Управління економікою на основі державних планів і централізованих рішень уряду.
5. Розподіл ресурсів і доходів походить з центра.
6. Диктат виробників стосовно споживачів.
7. Несприйнятливість до НТП.
8. Незатребуваність Інтелекту.
9. Підпорядкування замість економічної волі.
10. Особиста залежність - результат тотального одержавлення.
11. Низький рівень життя населення.
12. Ріст розмірів підприємства (гігантomanія).
13. Уніфікація замість різноманітності.

Ринкова економічна модель (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на економічні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності, особисту свободу всіх економічних суб'єктів, однаковий доступ їх до ресурсів, науково-технічних досягнень, інформації. У такій системі поведінка кожного економічного суб'єкта мотивується його особистими інтересами. Кожний з них прагне отримати максимальний дохід на основі індивідуального прийняття рішень. Але кожен економічний суб'єкт здатний реалізувати свій приватний інтерес лише в тому випадку, якщо він одночасно є носієм і суспільного інтересу. На ринку здійснюється таке поєднання приватного інтересу із суспільним, яке Адам Сміт проголосив принципом "невидимої руки" ринку. Це означає, що кожен індивід, який реалізує свій приватний інтерес через виробництво і продаж товарів на ринку, не усвідомлює того, що одночасно працює і на задоволення суспільного інтересу. Всі макро- та мікроекономічні процеси (розподіл ресурсів, ціноутворення, створення доходів тощо) регулюються ринковим механізмом на основі вільної конкуренції. Конкуренція тут є основною рушійною силою розвитку економіки.

Втручання держави в економічні процеси мінімальне і виважене. Роль держави обмежується лише захистом приватної власності та встановленням сприятливого правового поля для вільного функціонування ринку. Усі економічні рішення приймаються ринковими суб'єктами самостійно на свій страх і ризик.

Ринкова економіка вільної конкуренції проіснувала приблизно до першої третини XX ст.

Характерні риси ринкової економіки:

1. Панування приватної власності.
2. Механізм вільної конкуренції (з часом слабшає - виникає антимонопольне законодавство).
3. Стихійне переливання капіталів усередині галузей і між ними.
4. Регулювання цін шляхом коливання попиту та пропозиції.
5. Установлення пропорцій між галузями народного господарства через механізм економічних криз.

6. Воля вибору і дій. Гнучкість, висока адаптивність.

7. Сприйнятлива до інновацій.

8. Обмежена роль уряду.

9. Економічними методами звільняється від неефективних Господарств.

10. Не визнає рівноправності осіб (банкрутство, бідність).

11. Не гарантує повної зайнятості населення і стабільності цін,

12. Не створює стимули для виробництва товарів і послуг колективного користування.

13. Не має економічного механізму захисту навколишнього середовища.

Найбільш доцільною моделлю сучасного суспільства є **змішана (соціально-ринкова) економіка**.

Змішані (поліформічні) системи з'явилися на рубежі 60—70-х років XX ст. у розвинених країнах (США, Канаді, країнах Західної Європи, Японії) внаслідок об'єктивних причин, передусім у зв'язку з їх переходом до постіндустріальної цивілізації.

Незважаючи на відмінність у формах соціально-економічного розвитку, організації та управлінні економічною і соціальною сферами життя визначальним принципом і загальною ознакою переходу будь-якої країни до нового суспільного устрою є *плюралізм*. Він пронизує всі сфери суспільства — економіку, політику, культуру. Людина стає головною цінністю в цій системі.

Характерні риси змішаної економіки:

1. Розумне сполучення характеристик ринкової моделі економіки з державної з урахуванням національних особливостей, спрямоване на досягнення загальнонаціональних цілей.

2. Висока соціальна захищеність населення.

3. Економічне законодавство - основа економічного порядку.

4. Антимонопольна політика, спрямована на захист споживачів.

5. Розвиток колективної власності.

6. Престижність кваліфікованої праці, її висока оплата.

7. Всеохоплююча система регулювання, що допомагає оберігати економіку від руйнування.

8. Широкий розвиток наук.

9. Уміле використання інтелектуального потенціалу.

10. Висока культура праці, нова якість освіти і всього способу життя.

11. Широкий спектр політичних прав і воля, багатопартійність, розвитий профспілковий рух і т.д.

12. Прагнення до задоволення різноманітних потреб.

Тема № 3: Необхідність переходу до ринкової економіки

План

1. Шляхи переходу до ринкової економіки.
2. Приватизація.

1. Шляхи переходу до ринкової економіки.

Причини переходу до ринкової економіки від командно-адміністративної системи:

- поневолення трудящих з боку держави;
- сформована економіка тотального дефіциту, який є не лише наслідком, а й передумовою відтворення бюрократичної системи адміністративного соціалізму;
- деформована структура економіки, зорієнтована на виробництво заради виробництва;
- спадна ефективність реального виробництва через відсутність конкуренції і тотальне панування державної монополії;
- система управління у формі диктатури держави, яка виявляється через диктатуру пролетаріату, диктатуру партії та ін.

Шляхи переходу до ринкової економіки

- реформування відносин власності;
- роздержавлення (обмеження втручання держави в економічне життя суспільства аж до повного вилучення, відмова від прямого управління держави економікою, створення умов для зростання кількості господарюючих суб'єктів);
- приватизація (перехід у приватну власність значної частки державної власності);
- демонополізація (створення і захист конкурентного середовища, подолання державної та недержавної монополії);
- лібералізація, яка набуває двох форм — **внутрішньо-економічної** (усунення державного контролю за цінами на переважну більшість товарів та послуг, запровадження свободи торгівлі юридичних та фізичних осіб і підпорядкування діяльності товаровиробника умовам ринку) і **зовнішньоекономічної** (розширення доступу в країну іноземних інвестицій; роздержавлення зовнішньоекономічних зв'язків і зняття протекціоністських обмежень на експорт; зняття обмежень на імпорт; конвертованість національної валюти тощо).
- макроекономічна стабілізація (мінімізація дефіциту державного бюджету, припинення надлишкової грошової емісії та пільгового кредитування, що спричиняють інфляцію);
- формування ринкової інфраструктури;
- соціальний захист найвразливіших верств населення.

2. Приватизація.

Здійснення процесу приватизації майна державних підприємств — одна з провідних економічних реформ переходу України до ринку. Вона дає змогу досягти певних важливих результатів:

по-перше, змінити відносини власності на засоби виробництва з метою їх якісного відтворення та ефективного використання;

по-друге, створити прошарок недержавних власників як основи багатуукладної соціально орієнтованої економіки;

по-третє, провести структурну перебудову економіки;

по-четверте, прискорити стабілізацію економічного становища України;

по-п'яте, забезпечити розвиток конкуренції та обмежити монополізм;

по-шосте, залучити іноземні інвестиції.

Приватизація — це перетворення державної власності на інші її форми шляхом продажу, передання або їх поєднання. При здійсненні приватизації державні підприємства й організації можуть бути перетворені на орендну, колективну, акціонерну, кооперативну, приватну форми власності, змішану власність (з участю іноземного капіталу).

Процес приватизації в Україні регламентується рядом законодавчих та нормативних актів. Назвемо деякі з них, оскільки вони є основоположними:

Приватизація в Україні здійснюється на основі таких принципів:

- 1) законності;
- 2) надання пільг на придбання державного майна членам трудових колективів підприємств, що приватизуються;
- 3) забезпечення соціальної захищеності та рівності прав громадян України у процесі приватизації;
- 4) пріоритетного права громадян України на придбання державного майна;
- 5) безкоштовного передання частки державного майна кожному громадянину України;
- 6) приватизації державного майна на платній основі з застосуванням приватизаційних паперів;
- 7) додержання антимонопольного законодавства;
- 8) повного, своєчасного та достовірного інформування громадян про всі дії щодо приватизації;
- 9) пріоритетного права трудових колективів на вибір форми власності й придбання майна своїх підприємств.

При проведенні приватизації розробляються її державна й місцева програми. Державна програма складається строком на **три роки**, включає завдання на наступний бюджетний рік та прогноз на два наступних. Вона визначає завдання органам державного управління щодо приватизації майна загальнодержавної власності, форми приватизації для різних груп об'єктів, умови кредитування та

Тема №4: Матеріальне виробництво

План

1. Матеріальне виробництво
2. Продуктивні сили суспільства
3. Виробничі відносини

1. Матеріальне виробництво

Матеріальне виробництво в усі часи становило основу життя людей. Його визначальна роль у розвитку суспільства характеризується, по-перше, тим, що матеріальне виробництво — це умова існування суспільства, яка забезпечує відтворення необхідних життєвих благ; по-друге, воно є основою для оснащення всіх галузей і сфер господарства засобами праці, сировиною, паливом, іншими природними ресурсами; по-третє, у матеріальному виробництві створюється переважна частина багатства суспільства, той національний продукт, який дає змогу утримувати невиробничу сферу й інші структури.

Виробництво матеріальних благ пройшло довгий шлях розвитку, починаючи від примітивних кам'яних знарядь добування їжі й закінчуючи сучасним виробництвом, яке увібрало в себе останні досягнення науки, техніки й технології. Незважаючи на великі відмінності, властиві виробництву на різних ступенях розвитку людського суспільства, воно має ряд спільних рис. Цим спільним передусім є вплив людини на довколишню природу.

Процес виробництва люди здійснюють не ізольовано, а в суспільстві, де вони залежать одне від одного. Вони виробляють різні товари й надають послуги в обмін на гроші, на які купують інші товари та послуги. Спеціалізуючись у різних видах праці, члени суспільства збільшують обсяг залучених у виробництво ресурсів. Одні з них володіють знаннями й високою кваліфікацією, інші мають капітал — гроші, машини, фабричні будови або володіють природними ресурсами — землею, лісом, корисними копалинами, які можуть застосовуватись у виробництві.

Отже, існують чотири головні фактори виробництва: праця, засоби виробництва, капітал, природні ресурси.

4. Продуктивні сили суспільства

До продуктивних сил відносяться: робоча сила (праця), предмети праці і засоби праці.

Праця — це доцільна діяльність людини, спрямована на зміну речовини і сил природи з метою задоволення своїх потреб. Здатність до праці й сама праця — це виключна властивість людини. У процесі праці відбувається витрачання, або функціонування, робочої сили, що є сукупністю фізичних і розумових здібностей людини, її здатності до праці. При цьому не тільки змінюється зовнішня природа, а й нагромаджуються знання, досвід,

підвищується кваліфікація людей, а отже, змінюється й сама людина. Людина з її робочою силою є головною продуктивною силою суспільства.

Робоча сила виступає як особистий фактор виробництва.

Предмет праці — це речовина природи, на яку спрямована праця людини. Він становить матеріальну основу створюваного продукту. Наприклад, метал, з якого людина робить собі сокиру або лопату; дерево, з якого вона майструє стіл, стілець, кухонні вироби. Загальним предметом праці є земля. Ті предмети праці, які людина знаходить у самій природі (ліс на корені, кам'яне вугілля, залізна руда, нафта та інші копалини в надрах землі), є первинними предметами праці. Піддані первинній або вторинній обробці (переробці) вони перетворюються на сировину чи напівфабрикати.

З розвитком науки, техніки й технології в наш час з'явилася можливість створювати предмети праці з наперед заданими властивостями, тобто такі, які відсутні у самій природі. Деякі з них, як відомо, не можуть бути одержані в земних умовах, а створюються в стані невагомості, і з цією метою використовуються космічні кораблі.

Засоби праці — це ті речі, якими людина впливає на предмет своєї праці. Засоби праці немовби стоять між людиною і предметами праці, з їхньою участю вона створює готовий продукт. Наприклад, різець токарного верстата знаходиться між робітником і металевою заготівкою, з якої виготовляється деталь.

До засобів праці належать насамперед знаряддя праці (машини, механізми, двигуни, передавальні пристрої, інструменти). З моменту виготовлення знарядь праці й починається власне людська праця. У процесі виробництва протягом віків і тисячоліть удосконалювалися засоби праці й сама людина. Від кам'яної сокири і загостреної палиці людство прийшло до електронно-обчислювальної техніки й роботизації виробництва в наші дні.

Предмети праці й засоби праці в сукупності становлять засоби виробництва. Вони є речовим фактором виробництва.

Особисті й речові фактори виробництва у своїй сукупності й взаємодії становлять **продуктивні сили суспільства**.

Продуктивні сили — засоби виробництва і люди, які їх застосовують і які мають виробничий досвід, навички до праці й відповідні науково-технічні знання. Рівень розвитку продуктивних сил є головним критерієм і найбільш загальним показником суспільного прогресу.

3. Виробничі відносини

Раніше ми розглядали виробництво як взаємодію людини з природою, проте воно також обов'язково передбачає взаємовідносини між людьми з приводу виробництва. Вони дістали назву **виробничих, або економічних, відносин**.

Система виробничих відносин складна і багатоманітна, проте в ній можна виокремити два головні типи відносин: а) соціально-економічні; б) організаційно-економічні (рис. 3).

Соціально - економічні відносини — це насамперед відносини власності в економічному значенні цього поняття,

Головним у цих відносинах є спосіб поєднання працівників із засобами виробництва, а отже, умови і результати діяльності. Тип власності визначає сутність і напрям розвитку економічної системи, її соціальну структуру, систему влади.

Організаційно-економічні відносини — це відносини, які виникають під час спільної діяльності людей, оскільки суспільне виробництво, розподіл, обмін і споживання неможливі без певної організації

Подібна організація потрібна для того, щоб:

- а) розподілити людей за видами діяльності на підприємствах;
- б) організувати виробничий процес і управляти ним.

У зв'язку з цим організаційно-економічні відносини поділяють на три види:

- *розподіл праці і виробництва* (спеціалізація, кооперація, інтеграція);
- *організація господарської діяльності в певних формах* (натуральне і товарно-грошове господарство);
- *управління економікою* (стихійно-ринкове і ринково-регульоване).

Економічні відносини є базисом суспільства, на якому ґрунтуються **надбудовні відносини** — соціальні, правові, політичні, національні, культурні, моральні, психологічні тощо.

Розвиток економічних відносин визначає еволюцію надбудовних відносин або окремі їхні елементи (політичні, правові), які, в свою чергу, впливають на економічні відносини. Взаємодія і взаємний вплив базису і надбудови на різних етапах розвитку суспільства змінюються. Надбудова може відігравати головну роль у перетворенні базису.

Наприклад, для реформування в Україні адміністративно-командної економіки потрібно змінити відносини власності. Зробити це можна передусім через зміну правових норм та політичної системи.

Результатом виробництва, тобто взаємодії людини і природи, з одного боку, та економічних відносин між людьми, з другого — є продукт.

Тема 5: Товар, його властивості

План

1. Товарне виробництво.
2. Товар.

1. Для того щоб вивчити організм людини, знати, що в ньому відбувається, необхідно дослідити клітину цього організму, оскільки сам організм людини, всі його органи складаються з цих клітин. Приблизно так само, аби вивчити господарський організм суспільства, мати уяву про товарне виробництво, обмін, грошову систему, пізнати ринок і його закони, необхідно вивчити таку економічну клітинку, як товар.

Товарному виробництву передувало натуральне. Натуральне виробництво – вид господарства, в якому всі продукти виробляються лише для задоволення власних потреб і не призначені для споживання. Воно існує з давніх-давен. Для цієї форми виробництва характерним є відсутність суспільного поділу праці, низький розвиток продуктивних сил, тому вона є не тільки примітивною, а й малопродуктивною. Проте натуральне виробництво було панівною формою господарювання аж до капіталістичної епохи. У країнах, що розвиваються, до середини ХХ ст. у натуральному і напівнатуральному виробництві було зайнято понад половини населення. Елементи натурального господарства деякою мірою збереглися в різних країнах, у тому числі й в Україні (*наприклад, виробництво на садово-городніх ділянках*).

Тип господарювання, за якого продукти праці виробляється відокремленими виробниками і призначаються не для власного споживання, а на продаж, називають **товарним виробництвом**.

За цієї форми виробництва його організація повністю залежить від ринку, який диктує, що, як і для кого виробляти. Це означає, що **товарне виробництво є ринковим виробництвом**.

Умовами виникнення товарного виробництва є:

1) **суспільний поділ праці та спеціалізація виробництва**, які зумовлюють спеціалізацію виробників на виготовленні окремих видів продукції або здійснення ними певної виробничої діяльності. Це робить можливим і необхідним обмін між виробниками;

2) **обмеженість сукупних виробничих ресурсів і матеріальних благ**, що споживаються (їхня відносна рідкість). Як зазначає П. Самуельсон у книзі «Економіка»: «Питання: що, як і для кого виробляти — не становили б проблеми, якби ресурси не були обмежені. Якби можна було виробляти будь-який товар у необмеженій кількості, аби повністю задовольнити людські потреби, не мав би великого значення той факт, що один товар вироблений у надто великій кількості. Тоді не мало б значення і нераціональне поєднання праці й матеріалів, оскільки кожен міг би мати всі блага у потрібній кількості, не мало б значення і те, як розподіляються товари і доходи між різними індивідуумами та сім'ями. Тоді не існувало б відносно рідкісних економічних благ і не було б потреби у вивченні економічної теорії чи у тому, щоб «економити». Усі товари були б безоплатними, як повітря»;

3) економічна відокремленість виробників, яка виявляється у власності останніх на продукти праці, що стають товарами. Обміняти можна лише те, що є власністю. Кожний товаровиробник, вступаючи у відносини обміну, переслідує власні інтереси — не тільки отримати нову споживну вартість, а й щоб втілена у ній праця була не меншою за вартість, ніж продукт. Саме це є стимулом для підвищення продуктивності праці кожного товаровиробника. Адже останній є носієм різної праці — складної і простої, фізичної і розумової. Одні виробники працюють у сприятливих, а інші — у шкідливих умовах. Через ці обставини продукти праці мають різну цінність залежно від того, результатом якої праці вони є або наскільки вони є рідкісними. Для того щоб безпосередньо залежати тільки від результатів праці, виробники намагаються відокремитись у веденні свого господарства. Це створює фундамент для товарної форми організації виробництва.

Товарне виробництво як антипод натурального господарства виникло ще 7—8 тис. років тому і донині є досить ефективним.

Продукт праці набуває форми товару. Він має бути відносно рідкісним і вироблятися для обміну, який є невід'ємною рисою економічних відносин за цього типу господарювання. Це спричинює те, що **товарна форма виробництва стає відкритою системою організаційно-економічних відносин**, яка сприяє розвитку суспільних потреб, що визначаються ринком.

Обмін товарів відбувається на основі **еквівалентності виробничих витрат** (у товари, що обмінюються, має бути вкладена однакова кількість праці). Здійснюється це через **купівлю-продаж продуктів праці**. Суспільство визнає товар як такий, що задовольняє його потребу, після купівлі цього товару на ринку. Інакше кажучи, **товарна форма зв'язків опосередковується ринком**. Це ще одна з головних особливостей товарного виробництва. Вона є рушійною силою розвитку продуктивних сил суспільства, підвищення ефективності виробництва, оскільки зумовлює подальше поглиблення суспільного поділу праці, спеціалізацію виробництва і як результат — зростання продуктивності праці.

Властивості товарного виробництва.

Особливості товарного виробництва:

- використання грошей як засобу обміну;
- наявність конкуренції;
- вільне ціноутворення;
- стихійність розвитку як форма саморегулювання економіки.

Товарна організація виробництва й адекватна їй форма зв'язків еволюціонують разом із розвитком продуктивних сил, суспільним поділом і кооперацією праці (табл. 1).

Просте товарне виробництво ґрунтується переважно на праці самого товаровиробника, якому і належить вироблений ним продукт.

Для того щоб з'ясувати, що таке товар, слід розглянути, чим відрізняється товар від продукту. Одяг, взуття та інші продукти, вироблені певним господарюючим суб'єктом, можуть бути спожиті самим виробником, подаровані комусь або реалізовані на ринку. У перших двох випадках зазначені блага є натуральними продуктами, у третьому — стають товаром. Чому це відбувається? Адже вони не змінюються за своїми властивостями, формою, якістю і призначенням. Таким

чином, причину товарної форми продукту праці слід шукати не в природних властивостях того чи іншого блага, а в суспільних відносинах, які роблять благо товаром. Характеристику цих відносин наведено вище. Аналіз їх дає змогу зробити висновок: товаром стає той продукт праці або благо, які призначені не для власного споживання, тобто він має бути суспільним благом. Однак цього замало. Суспільство має визнати це благо або продукт через його купівлю-продаж. Якщо продукт праці чи благо не продані або під час обміну за них не отримано певного еквівалента, то вони суспільству не потрібні і не можуть бути товаром.

Товар — це продукт праці або благо, здатні задовольнити певні потреби людини і призначені для обміну (купівлі та продажу)

Товари можна класифікувати за різними ознаками

ТОВАРИ		
Матеріальні		Нематеріальні
Тривалого користування	Короткострокового користування	Послуги
Використовуються багаторазово протягом тривалого періоду: автомобілі, телевізори, комп'ютери, холодильники, пральні машини, пилососи, меблі тощо	Використовуються один раз або впродовж короткого періоду: продукти харчування, одяг, взуття, мило, мийні засоби тощо	Можуть набувати вигляду певного виду діяльності — ремонт телевізорів, побутової техніки; ідеї, консультації — послуги юриста, лікаря, вчителя, економіста
Широкого вжитку Л. Основні товари щоденного вжитку: продукти харчування, одяг, взуття, побутова техніка, меблі, книги, газети, косметика, мийні засоби тощо Б. Послуги постійного характеру: з обслуговування житла, водозабезпечення, водовідведення, електрозабезпечення, перукаря, театр, кінотеатр тощо В. Інші послуги: юриста, репетитора, зі страхування життя тощо	Виробничого використання А. Матеріали і деталі: сировина (сільськогосподарська продукція, природні продукти); напівфабрикати (компоненти виробництва); деталі (частина певного виробу) Б. Капітальне майно: споруди (виробничі будівлі, приміщення); обладнання (комплект машин, верстати тощо); допоміжне обладнання (транспорт на підприємстві, тара, все, що сприяє процесу виробництва) В. Ділові послуги, послуги з технічного обслуговування обладнання і послуги консультативного характеру (юриста, економіста, посередника тощо)	

Із визначення товару можна зробити висновок, що він має дві властивості:

- 1) здатність задовольняти певну потребу людини;
- 2) придатність для обміну на інші товари.

Тема №6: Гроші, їх функції

План

1. Визначення поняття «гроші».
2. Функції грошей.

1. Визначення поняття «гроші».

У сучасній економічній літературі міститься багато трактувань поняття «гроші», які істотно відрізняються одне від одного. Найчастіше **гроші визначають як товар особливого ґатунку, що виконує роль загального еквівалента**. На думку американських учених, все, що виконує функції грошей, і є гроші. Р. Барр розглядає гроші як засіб обміну, який є загальноприйнятим у конкретному платіжному співтоваристві. Існують й інші трактування грошей.

У наведених визначеннях грошей є спільні й відмінні ознаки. Спільне полягає в тому, що **гроші є економічною категорією, яка характеризує обмін у товарній економіці**.

Відмінність у трактуванні грошей, їх природи зумовлена різними науковими підходами до походження грошей: металістичним та номіналістичним.

Згідно з металістичним підходом основним еквівалентом грошей є золото. Цей підхід, запропонований меркантилістами, панував до початку ХХ ст.

Прихильники номіналістичного підходу заперечують товарну природу грошей, їхній зв'язок із золотом і **вважають їх розрахунковою одиницею, умовним знаком, своєрідним ідеальним масштабом, за допомогою якого визначаються пропорції товарного обміну**.

Первіснообщинні племена мали вирішувати досить непрості завдання: в яких пропорціях обмінювати ті чи інші товари. Тривалий час не вдавалося знайти рішення, яке б влаштовувало суб'єктів обміну. Тому обмін був **випадковим і одноразовим**.

Тільки після того, як обмін товарами став регулярним, у різних країнах на місцевих ринках з'являються загальні еквіваленти — найпоширеніші і опари, на які можна було обміняти різні блага. У слов'ян це — хутра, у і років — худоба.

Використання товару, який виконує роль загального еквівалента, сприяє мінімізації вартості угод та зменшує їх залежність від часових чинників. Існують товари, які мають сталу вартість і можуть використовуватись як гроші. **Проте для того щоб виконувати роль еквівалента, вони повинні ще мати додаткові якості, що дасть змогу застосовувати їх як інструмент торгівлі (обміну):** мати тривалий строк використання, щоб переносити купівельну спроможність і на майбутнє, бути подільними, щоб їх можна було використовувати для сплати товарів різної вартості. Ще з античних часів найзручнішим товаром для розрахунків визнавалися різні метали.

Розвиток міжнародної торгівлі зумовив необхідність у товарі, який був би визнаний різними народами як загальний еквівалент. Така роль закріпилася за золотом, яке є рідкісним і благородним металом, має високу вартість і тривалий строк зберігання, легко ділиться на частини і не псується, а також має інші необхідні властивості.

З появою грошей ними стали вимірювати вартість усіх товарів.

2. Функції грошей.

Сутність грошей найповніше виявляється в їхніх функціях.

За золотого стандарту, який було започатковано у Великій Британії наприкінці XVIII ст., а в останній чверті XIX ст. — поширено у Німеччині, Франції, Японії і Росії, гроші виконували такі функції.

1. Функція міри вартості виявляється в тому, що гроші виступають у ролі загального еквівалента і відображують вартість інших товарів. Цю функцію гроші виконують ідеально, тобто на основі уявного порівняння вартості товару з кількістю грошей. Це соціальна функція, оскільки за відображенням вартості товару у золоті приховано зведення всіх видів конкретної індивідуальної праці до суспільної праці.

В епоху товарних та повноцінних паперових грошей використовувалося поняття масштабу цін.

Масштаб цін — це певна кількість золота, що прийнята за одиницю виміру його маси. Встановлюється державою.

Коли карбування монет лише розпочиналося, масштаб цін збігався з їхнім ваговим вмістом. Проте у процесі еволюційного розвитку грошових відносин масштаб цін почав виокремлюватися від безпосереднього вагового вмісту. Це зумовлювалося зношуванням і псуванням монет, зменшенням їх вагового вмісту державною владою, застосуванням більш цінних металів для карбування (срібло, а згодом золото).

З появою розмінних на золото паперових грошей **масштаб цін** зберіг своє функціональне призначення. Власники паперової купюри мали офіційне право і можливість обміняти її в банку на відповідну, визначену офіційним масштабом кількість золота.

За масштабом цін здійснювалося зіставлення національних грошових Одиниць — долара, карбованця, фунта стерлінгів та інших паперових знаків вартості.

Поняття «девальвація» і «ревальвація» грошових одиниць пов'язані з масштабом цін. Девальвація — це офіційне зменшення, а ревальвація — збільшення золотого вмісту паперової грошової одиниці.

2. Функція грошей як засобу обігу полягає в тому, що вони стали посередником в обміні одного товару на інший, який здійснювався за формулою $T (товар) \rightarrow G (гроші) \rightarrow T (товар)$. Виконуючи цю функцію, золоті гроші (монети) беруть участь у багатьох торговельних угодах, що дало змогу замінити їх на паперові гроші.

Паперові гроші — це номінальні знаки повноцінних (золотих) грошей в обігу.

Вони не мають власної вартості, оскільки витрати на їх виготовлення незначні. Це значення їм надає держава. Такі гроші називають символічними.

Паперові гроші набули поширення у XVIII ст. Паперові гроші не мають внутрішньої вартості грошового матеріалу, і тому деякі економісти вважають, що гроші потрібні не самі по собі, а заради благ, які за них можна придбати.

3. Функція грошей як засобу платежу полягає у здійсненні розрахунків за раніше придбаний товар, коли настає строк погашення заборгованості. Цю функцію гроші здійснюють, по-перше, у сфері товарного обігу разі продажу товарів у кредит, по-друге, у разі виплати заробітної платі, повернення позик, оплати житлово-комунальних послуг.

Реалізація цієї функції зумовила появу кредитних грошей — векселя,

банкноти, чека.

Вексель — це письмове боргове зобов'язання, що надає його власнику (векселеодержувачу) право після закінчення визначеного строку вимагати від боржника сплати грошової суми. Вексель бере участь в товарообороті як гроші.

Банкнота — це найрозвиненіша форма кредитних грошей. Це вексель і на банкіра, боргове зобов'язання банку.

Чек — це документ, який містить письмове розпорядження власника поточного рахунку в банку про виплату зазначеної у ньому суми певній особі, або пред'явнику

4. Функція грошей як засобу нагромадження полягає в тому, що гроші у вигляді золотих монет та зливків не беруть участі в обороті і нагромаджуються в їх власників як скарб. Це зумовлено тим, що золото, срібло та вироби з них мають стабільну вартість, а отже, характеризуються абсолютною ліквідністю. Це поняття є одним із центральних у теорії грошей.

Ліквідність - це можливість використання певного активу як засобу платежу і водночас здатність цього активу зберігати свою вартість незмінною.

Нагромадження грошей може відбуватися не тільки у вигляді золота. Для цього лише потрібно, щоб власник не спрямовував гроші в обіг, втрачаючи при цьому їх вартість. Таким чином, вони заощаджуватимуться, а отже, виконуватимуть функцію нагромадження.

5. Функція світових грошей реалізується після виходу грошей на міжнародну арену. Початково цю роль відігравало золото, яке було мірою вартості і використовувалося на світовому ринку як загальний засіб платежу. У торговельних угодах між країнами товари реалізувалися великими оптовими партіями, розрахунки здійснювалися переважно заліком боргових зобов'язань через банки. Золото перевозилося з однієї країни до іншої.

Упродовж ХХ ст. здійснювався процес демонетизації золота. У грудні 1971 р. було повністю відмінено золотий стандарт. Із цього часу паперові гроші перестали обмінювати на золото, що спричинило втрату їх функції як світових грошей. Ця функція закріпилася за національними валютами розвинених країн, зокрема за долларом США, колективними валютами СДР (спеціальні права запозичення), євро (європейська валютна одиниця).

Отже, виникнення та еволюція грошей, зміна їх видів, форм і функцій зумовлені об'єктивними законами розвитку грошово-кредитних відносин, змінами функцій держави. Це дає підставу для того, щоб стверджувати, що **грошима** в нинішніх умовах розвиненого ринкового господарства є **функції**, які вони виконують. Визначення грошей як товару, що відіграє роль загального еквівалента, — застаріло, воно притаманне історичному періоду золотого стандарту.

Тема № 7: Ринок. Умови його функціонування

План

1. Поняття ринку і умов його функціонування.
2. Фондова, товарна та валютні біржі.
3. Суб'єкти ринку.
4. Професія робітників біржі: брокер, маклер, дилер.

Сучасна економіка є насамперед ринковою. Тому важливе значення має з'ясування сутності ринку, його структури, функцій та умов формування.

Ринок — це сфера обміну, який здійснюється за законами товарного виробництва та обігу.

Ринок вирішує три основні економічні завдання: що, як і для кого виробляти.

Які товари і послуги виробляти визначають не парламент чи уряд, а покупці та продавці. Покупці купують тільки ті товари, які відповідають певним вимогам. Якщо немає попиту на якийсь товар, а на його виробництво витрачені матеріали, сировина, знаряддя праці, робоча сила, то фірма чи виробник зазнають збитків.

Як виробляти товари визначає конкуренція між виробниками. При застосуванні примітивної техніки, технології, організації виробництва індивідуальні витрати виробництва будуть вищими за суспільно необхідні, а отже, господарюючі суб'єкти продаватимуть свої товари за цінами, нижчими, ніж витрати на ці товари. В результаті вони стануть банкрутами. Отже, конкуренція спонукає всіх товаровиробників зменшувати витрати виробництва через запровадження нової техніки, технології, організації виробництва тощо.

Для кого виробляти товари визначає попит. Якщо населення отримує високі доходи, то воно може купувати різноманітні товари. У разі коли більшість населення країни має обмежені доходи, вона купуватиме лише предмети першої необхідності. У першому випадку попит стимулюватиме виробництво, а в другому — його відсутність зумовлюватиме згортання виробництва.

Важливим споживачем, а отже, стимулятором виробництва, є підприємства, фірми. Якщо вони отримують значні прибутки, то купують чинники виробництва (матеріали, сировину, техніку, інформацію, робочу силу), що сприяє розвитку виробничого споживання. І навпаки, за значної збитковості підприємств попит на чинники виробництва зменшуватиметься.

Замовниками різних товарів можуть бути уряд та іноземні фірми, що також визначає напрям виробництва.

Функції ринку:

1. **Регулююча функція ринку** передбачає постійність зв'язків між різними галузями виробництва, попитом і споживанням, встановлення пропорцій в економіці та безперервність процесу відтворення. Споживач здійснює контроль над виробництвом завдяки тому, що створена споживна вартість перетворюється на товар лише після визнання її суспільством (після продажу).

2. **Стимулююча функція ринку** полягає в тому, що вона сприяє заохоченню тих, хто найраціональніше використовує чинники виробництва для отримання найкращих кінцевих результатів, застосовуючи найновіші досягнення

науки, техніки, організації та стимулювання праці, управління.

3. **Розподільча функція ринку** заключається в розшарування суспільства за доходами на багатих і бідних.

4. **Інтегруюча функція ринку** робить економіку одним цілим, розвиваючи систему горизонтальних і вертикальних зв'язків (підприємств, галузей, регіонів), зокрема зовнішньоекономічних.

Для нормального функціонування реального ринку потрібні певні умови. До них належать:

- **наявність суб'єктів ринкових відносин**, які, будучи економічно та юридично незалежними, можуть вступати у рівноправні партнерські відносини з приводу купівлі-продажу. Досягти цього можна створенням різних власників — індивідуальних, приватних, акціонерних, державних, кооперативних, змішаних;

- **еквівалентний обмін товарів**. Ринок не передбачає економічної допомоги, пілг;

- **конкуренція**, яка надає усім господарюючим суб'єктам можливість цільної підприємницької діяльності, свободи вибору покупців, постачальників, контрагентів, примушує підприємців використовувати найпередовішу техніку і технологію, сприяючи цим зменшенню витрат виробництва, підвищенню ефективності економіки;

- **вільне ціноутворення**, яке, будучи елементом конкуренції та головним механізмом регулюючої функції ринку, сприяє поєднанню інтересів господарюючих суб'єктів, стимулюючи їх раціонально використовувати елементи виробництва;

- **реальна інформація про ринок і його суб'єктів**.

2. Фондова, товарна та валютні біржі.

Товарна біржа — це оптовий товарний ринок, для якого характерні такі особливості:

- торгівля товарами за стандартами та зразками, що дає можливість реалізувати не сам товар, а контракт на його поставку;
- регулярність торгів на основі певних правил;
- формування цін на основі зіставлення попиту і пропозиції (котирування);
- свобода вибору контрагента за угодою;
- стандартизація контрактів і мінімальних партій поставок.

Фондова біржа — організований ринок цінних паперів, що виконує функцію мобілізації грошових засобів для довгострокових інвестицій в економіку та для фінансування державних програм.

Валютна біржа — біржа, що здійснюється на регулярній та впорядкованій основі купівлю — продаж іноземної валюти за ринковими цінами. Курс, який встановлюється на біржі є **офіційним курсом**.

3. Суб'єкти ринку.

Суб'єктів ринкового господарства досить багато. Це виробники і споживачі, підприємці та наймані працівники, промислові капіталісти, банкіри і торговці, власники позичкового капіталу та власники цінних паперів і т. ін.

3. Професія робітників біржі: брокер, маклер, дилер.

Брокер – посередник при укладанні угод між продавцями й покупцями товарів, цінних паперів, валют тощо; діє за дорученням і за рахунок клієнтів, отримуючи від них комісійні.

Маклер (дилер, джобер) – біржовий посередник, котрий купує і продає тільки для себе й за свій рахунок.

Тема № 8. Мікроекономіка. Заробітна плата

План

1. Мікроекономіка.
2. Ринок праці, його особливості.
3. Заробітна плата і види оплати праці.

1. Мікроекономіка.

Мікроекономіка вивчає діяльність окремих економічних суб'єктів. До них належать підприємства, фірми, підприємці (інвестори капіталу), землевласники, працівники, споживачі, тобто будь-які індивідуальні або колективні господарські суб'єкти, що відіграють певну роль у функціонуванні економіки. Мікроекономіка пояснює, як і чому приймаються ті чи інші економічні рішення на локальному рівні. Наприклад, вона з'ясовує вплив кон'юнктури ринку на обсяг і структуру виробництва підприємства або фірми, на вибір споживчих товарів, зміну цін і доходів.

Вивчаючи діяльність окремих підприємств і фірм, з одного боку, а з іншого — споживачів, мікроекономіка показує, як функціонують і розвиваються галузі промисловості і ринки, яким чином на їхню діяльність впливають політика держави й економічні умови в інших країнах.

Мікроекономіка як частина економічної теорії вивчає:

- процес функціонування ринку окремих товарів;
- економічні процеси в межах конкретного виробництва, елементи його господарського механізму;
- залежність між виробництвом готової продукції і використанням засобів виробництва;
- співвідношення між собівартістю продукції і заробітною платою працівників;
- проблеми ціноутворення, попиту й пропозиції тощо.

2. Ринок праці, його особливості

У широкому розумінні **ринок праці** являє собою систему економічних відносин між його суб'єктами з приводу купівлі-продажу трудових послуг, які пропонуються найманими працівниками за цінами, що складаються під впливом співвідношення попиту й пропозиції. Ринок праці виступає як суспільно-економічна форма руху трудових ресурсів, властивий товарно-грошовим відносинам спосіб включення праці у виробничу сферу.

Суб'єктами ринку праці є наймані працівники, об'єктами — умови найму на роботу або умови надання трудових послуг.

Формування ринку робочої сили в країнах з розвинутою ринковою економікою відбувається під впливом значної кількості умов і факторів. Назвемо основні з них:

- вільна реалізація права укладання угоди на певний строк з роботодавцем на надання своїх трудових послуг;
- зняття всіх, крім податкових, обмежень на зростання заробітної плати та інших легальних доходів працівників і підприємців;

- посилення конкуренції як серед працівників за робочі місця з високою заробітною платою, додатковими гарантіями і перспективою просування на службі, так і серед роботодавців за найкваліфікованіші кадри;
- уповільнення припливу працездатного населення, його старіння;
- збільшення частки висококваліфікованих кадрів у структурі трудових ресурсів;
- ускладнення форм трудової діяльності і трудових відносин;
- збільшення тривалості загальноосвітньої і професійної підготовки;
- сприяння попиту на трудові послуги.

Ринок робочої сили має національну специфіку, а тому спеціалісти розрізняють англійську, французьку, американську, японську, шведську та інші його моделі. Створюються свої моделі й у таких країнах, як Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Болгарія.

Ці моделі ринку робочої сили мають свої відмінності. Наприклад, шведська модель ґрунтується на проведенні активної політики зайнятості. За рівнем витрат, пов'язаних із перепідготовкою працівників і створенням робочих місць, Швеція випереджає інші західні країни.

Для американської моделі характерна децентралізація ринку робочої сили, що дає змогу кожному штату країни вносити свої корективи у законодавство про зайнятість та допомогу безробітним. За несприятливої кон'юнктури американські фірми вдаються до звільнення працюючих, а не до скорочення робочого тижня, що практикується в Японії.

Як і на інших ринках, механізм функціонування ринку робочої сили підпорядковується закону попиту й пропозиції.

3. Заробітна плата і види оплати праці

Заробітна плата — це ціна, що виплачується найманим працівникам за використання їхньої праці.

Вона враховує вартість робочої сили, кількість, якість праці та результати трудової діяльності, конкуренцію, що склалася на ринку праці.

Отже, **заробітна плата** є ціною товару «робоча сила», або її вартістю. Вартість робочої сили виступає як вартість життєвих засобів, яка має бути достатньою, для того щоб підтримувати стан нормальної життєдіяльності працівників і членів їх сімей.

У складі заробітної плати розрізняють основну і додаткову частини, а також види винагород, що входять до кожної з них.

Основна частина заробітної плати включає тарифні ставки робітників та посадові оклади інженерно-технічного персоналу (ІТП) і службовців. Вона враховує суспільно-нормативну міру праці, яка формується під впливом об'єктивних чинників виробництва і праці, стійкі відмінності у кваліфікації працівників, складність і відповідальність їхньої роботи, умови праці, її інтенсивність тощо.

Додаткова заробітна плата залежить від чинників виробничої діяльності, які не можуть бути повною мірою враховані заздалегідь. Вони відбивають специфічні умови праці на цьому підприємстві, індивідуальні колективні результати праці. Формами винагороди за таку працю є різні доплати і надбавки.

Тема № 9: Фонди підприємства, їх види

Кожне підприємство використовує у своїй діяльності матеріальні й грошові ресурси, які в сукупності становлять виробничі фонди. Структура й характер використання виробничих фондів певною мірою визначають економічні результати діяльності підприємств (фірм), рівень їх ефективності, прискорення науково-технічного прогресу.

Виробничі фонди - це матеріальні й грошові засоби, які знаходяться у розпорядженні підприємства з метою забезпечення функціонування процесу виробництва, й обігу.

Підприємства мають також **невиробничі фонди**, які обслуговують культурно-побутові потреби працівників. До них належать житлові будинки, медичні установи, клуби, будинки відпочинку тощо.

Основні виробничі фонди (ОВФ) — це сукупність засобів праці, які протягом тривалого періоду функціонують у сфері виробництва в незмінній натуральній формі й переносять свою вартість на виготовлений продукт частинами (в міру зношування) протягом ряду кругооборотів. До них належать виробничі будинки, споруди, машини, устаткування, транспортні засоби, інструмент, виробничий і господарський інвентар; у сільському господарстві, крім цього, — продуктивна й робоча худоба, багатолітні насадження тощо.

Основні виробничі фонди — головна складова частина національного багатства країни. їхня вартість в Україні постійно зростає. Проте це зростання може мати суперечливий характер. Якщо воно зумовлене збільшенням кількості споруд, машин й устаткування, що відповідають найновішим досягненням науки й техніки, то такий процес — прогресивний. Якщо ж зростання вартості ОВФ пов'язане лише з підвищенням цін на засоби виробництва або простим нарощенням застарілої техніки, то таке «зростання» стає гальмом розвитку економіки.

В інтересах народного господарства варто не стільки нарощувати обсяг основних виробничих фондів, скільки підвищувати ефективність їх використання, яка характеризується насамперед показниками фондомісткості й фондівіддачі. Це — обернені один до одного показники.

Фондомісткість — це відношення вартості ОВФ до випущеної продукції (умовно позначимо $\frac{\Phi}{\Pi}$), а фондівіддача — відношення вартості виробленої продукції до вартості ОВФ ($\frac{\Pi}{\Phi}$). Необхідно підкреслити, що за останні 10—15 років у промисловості (та й в інших галузях) різко визначилася тенденція до зниження фондівіддачі. Це пов'язано з погіршенням структури ОВФ, збільшенням частки застарілої техніки, уповільненням упровадження нових видів устаткування, зниженням темпів модернізації виробництва.

Другу частину виробничих фондів складають **оборотні виробничі фонди**.

Оборотні виробничі фонди (ОбВФ) — це ті виробничі фонди, які повністю споживаються протягом виробничого циклу. Їхня вартість повністю переноситься на готовий продукт. Елементами оборотних фондів є:

- а) предмети праці (сировина, основні й допоміжні матеріали, паливо тощо);
- б) незавершене виробництво;
- в) малоцінні засоби праці та інструменти.

Ефективність використання оборотних фондів пов'язана з показником матеріаломісткості. Про значення цього показника свідчить насамперед той факт, що сировина, матеріали, паливо, електроенергія в структурі собівартості продукції становлять понад 60 %. Під матеріаломісткістю продукції слід розуміти абсолютний розмір матеріальних витрат на одиницю виробів ($\frac{M}{P}$).

В сучасних умовах економія матеріалів, сировини й паливно-енергетичних ресурсів набуває особливо великого значення, бо кожний відсоток зекономлених матеріалів і палива — це мільярди й мільярди додаткових коштів. У цій справі існують значні невикористані резерви. Так, багато машин і устаткування мають високу матеріаломісткість, мало застосовуються матеріалозберігаючі технології, зростають витрати праці на видобування природних ресурсів, які дедалі частіше отримують із бідніших родовищ, недостатньо використовуються відходи, вторинна сировина тощо.

Фонди обігу (ФО) включають у себе грошові засоби підприємств і ще не реалізовану продукцію.

Фонди обігу разом з оборотними виробничими фондами складають оборотні засоби підприємства (ОЗП).

За джерелами формування оборотні засоби підприємства поділяються на власні та позичені. Власні ОЗП визначаються фінансовим планом підприємства на рік, виходячи з мінімальних потреб створення виробничих записів і заділу незавершеного виробництва. Позичені ОЗП — кредити банків (держави, інших підприємств тощо) на певний строк.

Фонди підприємства (фірми) перебувають у постійному русі, вони переходять зі сфери обігу до сфери виробництва, потім знову до сфери обігу, тобто здійснюють рух по колу, або роблять кругооборот. Придбавши через купівлю-продаж засоби праці та предмети праці і здійснивши набір робочої сили, підприємство організовує процес виробництва, випуск продукції. Після її реалізації йому повертаються авансовані грошові ресурси. Гроші, одержані в ході реалізації продукції, знову спрямовуються на заміщення використаних засобів, а також на оплату праці. Потім увесь процес повторюється знову.

Таким чином, **кругооборот фондів — це їх рух, у процесі якого вони поступово переходять з однієї форми в іншу й перебувають у трьох стадіях.**

Тема №10. Макроекономіка. Безробіття

План

1. Поняття макроекономіки.
2. Проблеми безробіття.

1. Поняття макроекономіки.

Макроекономіка є складовою частиною економічної науки. Вона вивчає механізм функціонування економіки в цілому, а також чинники впливу держави на загальноекономічні процеси

Інакше кажучи, макроекономіка досліджує взаємозв'язки між складовими економічної системи, наприклад між витратами споживачів і створеним у країні продуктом, між національним виробництвом і зовнішньою торгівлею. Важливість предмета дослідження макроекономіки привертає до неї увагу уряду, політиків. Так, владні структури України під час розробки законів, які повинні сприяти роботі підприємств, мають враховувати глибинні причини, що зумовлюють макроекономічні процеси: піднесення чи спад виробництва, інфляцію і рівень безробіття. Неможливо розробляти економічну політику без вивчення й урахування рівня заробітної плати й цін, обсягу грошової маси в обігу, державного боргу та причин, які його зумовили.

Якщо припустити, що всі види доходів у суспільстві йдуть на споживання (заощаджень немає), то:

1. Сума всіх доходів у суспільстві дорівнює сумі всіх витрат.
2. Усі витрати суспільства дорівнюють обсягу виробництва

$$ДС=ВС=ОВ,$$

де ДС — доходи сукупні; ВС — сукупність суспільних витрат виробництва; ОВ — обсяг виробництва (кінцевий продукт).

Національний продукт — це весь річний потік товарів і послуг у межах національного господарства.

Отже, національний продукт — це те саме, що загальні доходи суспільства, загальні витрати і загальний обсяг виробництва.

Національний продукт є матеріальною основою життя людей. Саме він задовольняє різні потреби населення. Якщо національна економіка неспроможна створити весь набір матеріальних благ для потреб населення через об'єктивні обставини (наприклад, в Україні через природно-кліматичні умови не вирощуються тропічні фрукти, какао, не вистачає власної нафти, газу тощо), потрібно виробляти такі види національного продукту, які б користувалися попитом в інших країнах, щоб їх можна було використати як експортні ресурси. Це дало б змогу обміняти їх на товари, які не виробляються в країні.

Отже, національний продукт є важливим показником не тільки для країни, де він виробляється, а й для міжнародного співробітництва.

2. Проблеми безробіття.

Перехід до ринку в даний період посилює гостроту проблеми зайнятості в Україні з багатьох причин. Серед них зазначимо:

- закриття нерентабельних виробництв;
- скорочення частки оборонних галузей та їх конверсія;
- роздержавлення та приватизація;
- розрив міжгалузевих зв'язків, які існували раніше;
- структурні деформації й інші кризові фактори економіки.

Одна з істотних причин, яка вплинула на зростання безробіття в Україні — аномальний сплеск міграційних процесів, викликаних багатьма факторами, в тому числі загостренням міжнаціональних відносин у Росії та в інших країнах СНД, скороченням армії та виведенням військових частин з інших країн, переселенням людей із Чорнобильської зони та інших несприятливих в екологічному відношенні місцевостей, відтоком населення з районів крайньої Півночі тощо. Нарешті, небачені темпи зростання цін у сотні й тисячі разів за останні роки примусили зайнятися пошуком роботи багатьох домогосподарок, пенсіонерів, студентів, навіть школярів.

Як свідчить практика західних країн, суспільству дорого обходиться як надмірне безробіття, так і надмірна зайнятість. У першому випадку різко зростають витрати, що забезпечують соціальний захист безробітних, і зменшуються податкові надходження в бюджет. У другому — намагання до «неголовної» зайнятості обертається зниженням ефективності виробництва й необхідністю надання фінансової підтримки нерентабельним фірмам. Обидва випадки загрожують суспільству серйозними інфляційними наслідками й тим самим доводять свою економічну недоцільність. Тому допустимі тільки такі дії держави, які забезпечують ефективне регулювання трудової зайнятості й одночасно не викликають небажаних інфляційних наслідків.

Безробіття визначається за допомогою двох показників – рівень безробіття і темпи зростання безробіття.

Рівень безробіття можна розрахувати за формулою:

$$РБ = \frac{Б}{ПН} \cdot 100\%,$$

де РБ — рівень безробіття у відсотках; Б — офіційно зареєстровані повністю безробітні; ПН — чисельність працездатного населення.

За цією формулою можна не тільки розрахувати співвідношення зайнятих і незайнятих у масштабі країни або галузі, а й визначити рівень безробіття на певному соціально-демографічному рівні суспільства (жінки, молодь, інтелігенція тощо).

Використовуючи дані рівня безробіття минулого й поточного років, можна розрахувати темпи зростання безробіття за формулою:

$$ТБ = \frac{РБ_1 - РБ_0}{ПБ_0} \cdot 100\%,$$

де ТБ — темпи зростання безробіття; РБ₁ і РБ₀ — відповідно рівні безробіття поточного й минулого років.